

УДК 94:329.055.4 (477) «1900/1917»

Н. А. Ковальова*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри українознавства ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» (м. Дніпро)*

ІДЕЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ЗАХОПЛЕННЯ ЗЕМЛІ У ПЛАНХ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ- РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ В УКРАЇНІ (ПОЧАТОК ХХ СТ. – 1917 Р.)

Статтю присвячено вивченню ставлення партії соціалістів-революціонерів (далі – ПСР) до ідеї «аграрної революції». Метою дослідження є з'ясування позиції ПСР щодо революційного захоплення землі й долі поміщиків. Встановлено, що більша частина керівництва ПСР, незважаючи на популярність ідей насильницького захоплення землі та негайного селянського повстання, на початку 1906 р. відмовилася від цих рішучих дій. Позицію ПСР у 1906 – 1917 рр. визначали: відмова від сплати викупу за землю, непримириме ставлення до поміщиків, заклик утриматися від аграрного терору. В Україні діяла розгалужена система організацій ПСР, але рівень соціалістичної свідомості селянства залишався низьким.

Ключові слова: партія соціалістів-революціонерів, революційне захоплення, викуп, аграрний терор, поміщики, селяни.

Постановка проблеми. Складовою «аграрної революції» виступала ідея революційного захоплення землі. Запропонована партією соціалістів-революціонерів, вона стала об'єктом гострих дискусій на початку ХХ ст., а в 1917 р. була запозичена лідером РСДРП(б) В. Леніним. Непримириме ставлення до поміщиків та незмінність аграрної програми були визначальними рисами позиції ПСР у селянському питанні, яка користувалася значною популярністю серед селянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суть аграрного питання та практичну діяльність серед українського селянства в 1902 – 1907 рр. неонародницьких партій проаналізував С. В. Сусоров [1; 2]. Діяльність організацій соціалістів-революціонерів на Півдні України досліджувала Н. О. Сіталова [3], на Правобережній Україні – О. М. Федьков, А. Ю. Хоптяр [4; 5]. Дослідниками відтворено сюжети, пов'язані з практичною діяльністю партії, однак не зовсім з'ясованим залишається ставлення партії до такого радикального способу вирішення селянського питання як «аграрна революція».

Метою пропонованого дослідження є з'ясування позиції ПСР щодо революційного захоплення землі й долі поміщиків.

Виклад основного матеріалу. Партія соціалістів-революціонерів виникла на основі народницьких організацій і близько чверті століття намагалася втілити модифіковану ідею «селянської революції». Есерівські осередки в Одесі, Полтаві, Харкові зародилися в другій половині 90-х рр. XIX ст. [6, 169]. Сильними місцевими організаціями після 1902 р. були катеринославська, одеська і київська [6, 176]. Саме в Україні, на думку С. Сусорова, здійснювалася найбільш плідна діяльність ПСР: у 1902 – 1904 рр. тут працювало сім комітетів і дев'ять груп [1, 14].

Основним об'єктом своєї діяльності партія визначила «суто трудові верстви селянства» [7, 94]. У відозві партії, складеній імовірно К. Р. Качаровським, яка була опублікована у «Революційній Росії» від 25 червня 1902 р., селянство розглядалося не як суспільний стан чи юридична категорія, а як «категорія економічна» [7, 89]. Своім обов'язком партія проголосила актуалізацію гасла «Землі і Волі».

Ініціатором негайного вирішення земельного питання «знизу», захопницьким шляхом із використанням аграрного терору виступила група «аграрних терористів», сформована у Женеві [6, 186]. У резолюції від 14 листопада 1904 р., яка розповсюджувалася у закордонних організаціях без відома ЦК, під «аграрним терором» вказана група передбачала «пограби, вирубки і захоплення майна, здійснювані миром, підпали та інші форми пошкодження майна, вбивство поміщиків, збройні напади тощо» [7, 162]. Партія, на думку Женевської групи, мала негайно створювати якомога більшу кількість бойових дружин на селі, а також закликати селян до «енергійної економічної й політичної боротьби» [7, 163]. У 1906 р. прихильники терору вийшли з партії, склавши ядро Союзу соціалістів-революціонерів-максималістів [6, 190].

Питання ставлення до аграрного терору й поміщиків вирішувалося на I з'їзді ПСР, який проходив з 29 грудня 1905 р. до 4 січня 1906 р. у Фінляндії і затвердив програму партії. Участь у його роботі взяли й українські делегати: представники Київського, Харківського, Катеринославського, Одеського комітетів, Таврійського союзу та Єлисаветградської групи [7, 443, 445].

Бурхливе обговорення учасниками I з'їзду ПСР викликало питання ставлення до поміщиків. Земля, на думку В. Чернова, повинна була перейти до загальнонародної власності без викупу, а за тими, хто «постраждав від цього майнового перевороту, визнається лише право на суспільну підтримку на час, потрібний для пристосування до нових господарських умов» [7, 278]. На потреби виключити з програми право на «підтримку» приватним землевласникам наполягав О. Мінор (Соломін). «Якщо навіть загинуть усі поміщики, то що ж з цього?», – задавав він питання й категорично виступав проти співставлення селянських потреб з «інтересами купки поміщиків», обстоюючи можливість винагороди лише за куплені селянами землі [7, 354]. Дражливість питання про викуп, на ґрунті якого селянство могло розійтися з партією есерів, зазначив народник-семидесятник С. Шевцов (Пашин) [7, 356]. Виключити з програми положення про суспільну підтримку особам, які постраждали від майнового перевороту, запропонував один із засновників Селянського союзу партії есерів А. Альтовський (Горецький). Розуміючи, що поміщики можуть опинитися у безвихідному становищі, він згадував й про інших нуждених (хворих, вдів, сиріт, поранених), які потребували допомоги [7, 379].

В. Чернов відкинув звинувачення у благодійності щодо поміщиків (про них мова у програмі не йшла), а питання про викуп відніс до партійної тактики («як це буде зроблено»). Партія, на його думку, повинна зазначити: «... здійснюючи соціалізацію землі, ми не хочемо голодної смерті тих, чий інтерес будуть цим порушені. І ми вказуємо той шлях, яким необхідний і

справедливий аграрний переворот може бути здійснений з найменшою кількістю людських страждань» [7, 380].

Друге питання, яке спричинило ще більш гостру дискусію на з'їзді, стосувалося можливості революційного захоплення землі й часу його початку. Дискусію започаткував А. Альтовський, який поставив питання: чи корисно «рекомендувати революційне захоплення землі для вирішення аграрного питання?» [7, 286].

Проти здійснення аграрної реформи захопницьким шляхом виступив М. Анненський [7, 285-286]. Серед наслідків захопницького руху переважали негативні: розвиток «земельного хижацтва», скуповування землі заможними селянами. Одним із небагатьох позитивних результатів він вважав спонукання держави до аграрної реформи [7, 286]. Знецінення заставленого майна у земельних банках унаслідок селянського руху прокоментував О. Пешехонов. Через це, на його думку, можливо, й проблема викупу стане неактуальною [7, 286].

Обговорення моменту, сприятливого для повстання, розкололо учасників з'їзду. В. Руднев (Рошин) і М. Ракітніков запропонували підняти селян на захоплення землі найближчою весною, на яку, сподівалися, припаде розгортання широкого стихійного руху. «Оголосити через місяць заклик до революційного захоплення земель навесні», – пропонував В. Руднев, який вважав за потрібне довести «до максимуму» терористичну діяльність [7, 419]. Малоімовірним відкладення селянського повстання вважав М. Ракітніков. «... Тепер або ніколи», – охарактеризував він настрої радикально налаштованих делегатів з'їзду [7, 427]. Таких поглядів дотримувалися, зокрема, Гур'янов (особу не з'ясовано – *Н. К.*), Г. Ривкін (Порошин), М. Чайковський (Глазов) [7, 420-421, 423].

В. Чернов, який вважав революційний період затяжним, а повстання несвочасним, виступив проти негайного заклик селян до захоплення землі. Його позицію підтримали 39 учасників з'їзду проти 19 радикально налаштованих [7, 429]. Реально сили партії оцінив О. Мінор (Соломін): «Ми не маємо достатніх сил для керівництва рухом, він буде стихійним» [7, 423]. Завданням партії есерів спрямувати стихійний селянський рух у правильне русло вважав народник-середняк С. Шевцов (Пашин) [7, 356]. Поки що партія з цим справлялася, констатував М. Ракітніков: «Соціалісти-революціонери утримують селян від стихійних виступів, намагаються організувати селянство, наскільки це можливо, і аграрний рух в революційне організоване захоплення землі» [7, 396-397].

Негативне ставлення до аграрного терору висловила комісія з вироблення тактики І з'їзду ПСР (в особі М. Ракітнікова), яка дала і його визначення: «Поняттям аграрний терор охоплюються всі види завдання шкоди особі чи майну, які виникають безпосередньо на ґрунті аграрних відносин» [7, 429-430].

Настрої й становище на місцях члени партії з'ясовували на скликаному 12-15 лютого 1907 р. ІІ (екстреному) з'їзді ПСР. На ньому розроблялася партійна тактика в Державній думі. Участь у дискусіях тут уже взяли й українські делегати, особи яких, на жаль, залишилися нез'ясованими. Представник

Харківської організації Нікольський схарактеризував проблему «психології мас»: «У маси немає визначеної, яскраво виразної фізіономії. Вона потребує засобів до існування, і вона невдоволена – це вірно. Але як вийти з цього становища, вона не знає...». Невдачу повстання, на його думку, зумовили слабкість організації й неузгодженість з економічними умовами життя [7, 485]. Через переоцінку дійсності (своєрідний «обман зору»), на думку Г. Гершуні, момент революційного вибуху вже майже два роки відкладався на пізніше: з зими на весну, з весни на літо і так далі [7, 526].

Загрозу партійній програмі соціалістів-революціонерів склала Столипінська аграрна реформа, спрямована на ліквідацію селянської громади. Керівники партії виступали проти використання тактики аграрного терору щодо поміщиків і заможних селян, оскільки продаж поміщиками землі селянам призведе до зростання чисельності власників, розшарування у селянському середовищі й ускладнить боротьбу не лише за соціалізацію землі, а й за політичну свободу [8, 8-9].

У Наддніпрянській Україні, за даними М. Леонова, сильні міські й сільські організації діяли в Київській і Харківській губерніях, великі сільські – в Чернігівській, міські – в Катеринославській, активно працювали есери в місті й селі на Херсонщині, в місті й армії Таврійської губернії [9, 49]. Значну пропагандистську й організаторську діяльність вели осередки ПСР на Правобережній Україні. Їх члени виступали проти аграрного терору і налагоджували «планомірну, організовану боротьбу проти російського царизму» [4, 121]. Нелегальну літературу (листівки, брошури, газети) розповсюджували Волинська, Одеська, Харківська, Катеринославська, Полтавська і Чернігівська організації ПСР. Однак через низку чинників (нераціональна система розповсюдження, репресії правоохоронців, неписьменність селянства) поширення друкованих видань мало низький ефект [2, 183]. Більш результативними вважалися контакти селян із партійними пропагандистами під час мітингів, зібрань, страйків, або у процесі діяльності селянських організацій.

Загалом чисельність ПСР в межах всієї Російської імперії наприкінці 1906 – на початку 1907 р., за підрахунками М. Леонова, становила 62609 осіб, а, враховуючи неповні дані по кільком організаціям, – більше 65 тис. осіб [9, 53]. В українських губерніях, за даними С. Сусорова, діяло 89 комітетів, груп та організацій соціалістів-революціонерів, які налічували більше 10 тис. осіб [1, 14]. За кількістю сільських організацій ПСР поступалася лише Союзу руського народу [9, 398]. В Україні протягом 1905 – 1907 рр., за підрахунками С. Сусорова, діяло 200 селянських організацій ПСР. Оскільки селянські братства налічували в середньому 7-15 осіб, чисельність цих організацій була «мізерною» [2, 184].

Причини поразки і досвід революції члени партії переосмислювали в еміграції. Доповіді з місць, наприклад з українських губерній, були заслухані на І загальнопартійній конференції ПСР (відбулася в Парижі у серпні 1908 р.). Делегати від Південної обласної організації Стеклов і Коренев наголосили на боротьбі селянських братств проти виділів з громади [8, 79-80]. Представник Української обласної партійної організації Рязанцев зауважив: «Селянська маса

загалом налаштована революційно, але, за деякими винятками, вона соціалістично мало підготовлена». Нагальним завданням партії він вважав «поглиблення соціалістичної свідомості передового селянства» [8, 89-90]. «Селяни в більшості випадків не розуміють, чому партія заперечує аграрний терор, і лише завдяки довірі до авторитету керівників партії підкоряються резолюціям проти нього», – констатував Рязанцев. Однак через слабкість партії, зауважував доповідач, аграрний терор посилювався [8, 92].

В. Чернов (Оленін) визнав, що боротьба не охопила широкі селянські маси [8, 141]. Становище на селі, зумовлене Столипінською реформою, він оцінив як «неможливий сумбур і плутанину» [8, 144]. Однак партія соціалістів-революціонерів, на думку В. Чернова, не повинна була що-небудь змінювати у своїй тактиці, а лише пристосувати її до роботи в умовах репресій і переслідувань [8, 145-146].

Один із засновників і керівників партії, М. Ракітніков (Большов) виокремив два чинники, які впливали на становище села: насадження урядом приватної власності й ліквідація громади, а також реставрація поміщицького господарства, зруйнованого в роки революції [8, 243]. Якщо питання про долю громади (і сподівань соціалістів-революціонерів, пов'язаних з нею) залишалося невизначеним, то реставрація поміщицького господарства стала жорстокою реальністю для села. Повсюдно йшло активне відновлення поміщицької власності, супроводжуване репресіями й посиленням економічної експлуатації селянства. «За таких умов село є найбільшчим пунктом в соціально-політичному сенсі. Тут зав'язаний головний вузол сучасної історії – і те, як він буде розв'язаний, надовго визначить історію нашої країни» [8, 246], – влучно охарактеризував статус селянського питання у міжреволюційне десятиріччя М. Ракітніков.

Ідея соціалізації землі стала гаслом «селянської революції» 1917 р., але остання здійснювалася стихійним чином. Партія соціалістів-революціонерів не визнала «аграрної революції», виступивши на своєму III з'їзді (25 травня – 4 червня 1917 р.) проти приватних захоплень землі й за «негайне планомірне втілення в життя аграрної політики, спрямованої на здійснення соціалізації землі» [10, 602]. За оцінкою німецького дослідника М. Хільдермайера, ПСР, яка рівною мірою спиралася на симпатію і сприяння робітників, селян та інтелігенції, «мала найбільші шанси перекинути міст через глибоку соціоекономічну та психологічну прірву між містом і селом, яка паралізувала Росію політично і кидала довгу тінь на її майбутнє». Однак ПСР не змогла використати ці можливості [див.: 11, 153]. Все ж партія, на думку С. Сусорова, підготувала сприятливий ґрунт для діяльності українських есерів [2, 186].

В. Чернов у 1920 р. звинувачував більшовиків у тому, що вони запозичили у ПСР аграрну програму, але «втїлити її в життя не вміли і не хотіли, бо цієї програми вони не розуміли і її життєвої сутності не визнавали» [12, 667]. Частково це запозичення визнав і В. Ленін. У «Промові на захист тактики Комуністичного Інтернаціоналу 1 липня», проголошеній у 1921 р., причини перемоги більшовицької партії у 1917 р. він пояснив так: «Ми перемогли в Росії тому, що ... 9/10 селянської маси протягом кількох тижнів перейшли на наш бік; ми

перемогли тому, що прийняли не нашу аграрну програму, а есерівську і здійснили її на практиці. Наша перемога в тому й полягала, що ми здійснили есерівську програму; ось чому ця перемога була така легка» [13, 28].

Висновки. ПСР, проголосивши ідею революційного захоплення землі й бурхливо обговорюючи її в 1906 р., не зважилася на реалізацію цих задумів. Організаційна слабкість, відсутність керівництва в умовах репресій – стали визначальними рисами діяльності партії пореволюційного періоду. Все ж члени партії правильно відчували селянські настрої, гостроту боротьби. Однак із настанням моменту реалізації своїх теоретичних положень у 1917 р., вони не визнали здійснення селянами «аграрної революції». Ще однією особливістю партії можна зазначити слабкий вплив українських діячів та партійних осередків на ухвалення рішень керівництвом, розробку партійної ідеології й тактики, порівнянно з іншими загальноросійськими політичними партіями.

Список використаної літератури та джерел

1. Сусоров С. В. *Аграрно-селянська проблема в програмах і практичній діяльності неонародницьких партій в 1902 – 1907 рр. (На матеріалах України): автореф. дис. ... канд. іст. наук / С. В. Сусоров. – Дніпропетровськ, 1994. – 18 с.*
2. Сусоров С. В. *ПСР і українське селянство на початку ХХ століття: до проблеми взаємсприйняття / С. В. Сусоров // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2008. – Вип. 6. – С. 181-187.*
3. Сіталова Н. О. *Діяльність соціалістів-революціонерів Південної України напередодні та в період революції 1905 – 1907 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Н. О. Сіталова. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.*
4. Федьков О. М. *Партія соціалістів-революціонерів і селянство в Правобережній Україні у 1905 році / О. М. Федьков // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Ойом, 2004. – Т. 13. – С. 111-124.*
5. Хоптяр А. Ю. *Діяльність партії соціалістів-революціонерів в Правобережній Україні у 1896 – 1907 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / А. Ю. Хоптяр. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 20 с.*
6. *Политические партии России: история и современность. – М.: РОССПЭН, 2000. – 631 с.*
7. *Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. 1900 – 1922 гг. В 3-х т. – М.: РОССПЭН, 1996. – Т. 1. 1900 – 1907 гг. – 686 с.*
8. *Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. В 3-х т. – М.: РОССПЭН, 2001. – Т. 2. Июнь 1907 г. – февраль 1917 г. – 584 с.*
9. *Леонов М. И. Партия социалистов-революционеров в 1905 – 1907 гг. / М. И. Леонов. – М.: РОССПЭН, 1997. – 512 с.*
10. *Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. В 3-х т. – М.: РОССПЭН, 2000. – Т. 3. Ч. 1. Февраль – октябрь 1917 г. – 960 с.*
11. *Хильдермайер М. Возможности и рамки аграрного социализма в русской революции / М. Хильдермайер // Реформы или революция? Россия в 1861 – 1917: Материалы международного colloquiuma историков. – С.Пб.: Наука, 1992. – С. 145-159.*
12. *Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. В 3-х т. – М.: РОССПЭН, 2000. – Т. 3. Ч. 2. Октябрь 1917 г. – 1925 г. – 1055 с.*
13. *Ленін В. І. Промова на захист тактики Комуністичного Інтернаціоналу 1 липня / В. І. Ленін // Ленін В. І. Повне зібрання творів. – К.: Політвидав України, 1974. – Т. 44. – С. 21-31.*

References

1. Susorov, S. V. (1994). *Agricultural-farming problem in programs and practical activity of national parties in 1902-1907. (On Ukrainian materials) (Author's abstract of dissertation.... Candidate of History). Dnipropetrovsk (in Ukr.)*
2. Susorov, S. V. (2008). *SRP and Ukrainian peasantry at the beginning of the 20th century: to the problem of interperception. Naddniprojanska Ukraïna: istorychni procesy, podiiS, postati (Naddniprojanska Ukraine: historical processes, events, people). Dnipropetrovsk: DSU publishing, 6, 181-187 (in Ukr.)*
3. Sitalova, N. O. (2009). *Activity of socialist-revolutionaries of the South Ukraine before and during the revolution of 1905-1907 (Author's abstract of dissertation.... Candidate of History). Dnipropetrovsk (in Ukr.)*
4. Fed'kov, O. M. (2004). *Socialist-revolutionaries' party and peasantry in Right-bank Ukraine in 1905. Naukovi praci Kam'janecS-PodilSskogo derzhavnogo universytetu: Istorychni nauky (Scientific works of Kam'yanets-Podil'sk State University: History). Kam'yanets-Podil'skyi: Otum, 13, 111-124 (in Ukr.)*
5. Khoptyar, A. Y. (2015). *Activity of socialist-revolutionaries in the South Ukraine in 1896-1907 (Author's abstract of dissertation.... Candidate of History). Kam'yanets-Podil'skyi (in Ukr.)*
6. *Political parties of Russia: history and present (2000). Moskva: ROSSPEN (in Russ.)*
7. *Socialist-revolutionaries' party. Documents and materials. 1900-1922 (1996): Vol.1.1900-1907. Moskva: ROSSPEN (in Russ.)*
8. *Socialist-revolutionaries' party. Documents and materials (2001): Vol. 2. June, 1907 – February, 1917. Moskva: ROSSPEN (in Russ.)*
9. Leonov, M. I. (1997). *Socialist-revolutionaries' party in 1905-1907. Moskva: ROSSPEN (in Russ.)*
10. *Socialist-revolutionaries' party. Documents and materials (2000): Vol. 3. Part 1. February-October, 1917. Moskva: ROSSPEN (in Russ.)*
11. Hildermaier, M. (1992). *Possibilities and borders of agrarian socialism in Russian revolution. Reforms or revolution? Russia in 1861-1917: Materials of international colloquium of historians. Sankt-Peterburg: Hauka, 145-159 (in Russ.)*
12. *Socialist-revolutionaries' party. Documents and materials (2000): Vol. 3. Part 2. October, 1917-1925. Moskva: ROSSPEN (in Russ.)*
13. Lenin, V. I. (1974). *Speech witness for tactic of Communist International of July, I. In Complete set of works (Vol. 44, pp. 21-31). Kyiv: Polityday Ukrainy (in Ukr.)*

N. A. Kovalyova

THE IDEA OF REVOLUTIONARY LAND SEIZURE IN SOCIALIST-REVOLUTIONARY PARTY'S PLANS AND THEIR CONDITION IN UKRAINE (THE BEGINNING OF THE XXth CENTURY – 1917)

Introduction. *The article embraces problems of Socialist-revolutionary Party's attitude to the idea of «agrarian revolution» and characteristics of party representations in Ukrainian provinces at the beginning of the XXth century (till 1917). The base of investigation sources consists of party's congresses and conferences minutes.*

Purpose. *The purpose of the research is to clarify the position of Socialist-revolutionary Party as for revolutionary land seizure and landowners' destiny.*

Results. *Socialist-revolutionary Party cells in Ukrainian provinces provided productive work in 1902 – 1907. After defeat of revolution in 1907 party's activity considerably slowed down. Socialist-revolutionary Party took protection of “working peasantry” interests as the main object of their*

functioning. That is the broadening of slogan by “Zemlya & Volya” (“Land and Liberty”).

The ways of solving the land problem were determined in party's program decided at the beginning of 1906. The only initiator of implementing agrarian terror (against landowners) was Geneva group of «agrarian terrorists». The majority of Socialist-revolutionary Party, in spite of popularity of the idea of revolutionary land seizure and immediate peasants' rising at the beginning of 1906, refused these drastic measures. Party position in 1906 – 1917 was identified by their refusal to pay land ransom, implacable attitude to landowners and appeal to abstain from agrarian terror. Branched system of SRP organizations operated in Ukraine, but the level of socialist mind among peasants was still low.

Originality. *Little-investigated aspects of Socialist-revolutionary Party's activity are considered: attitude to the idea of forced land disposal, opportunity of peasants' rising in spring, 1906, analysis of peasants' frames by Ukrainian party figures and problems in party activities.*

Conclusion. *Socialist-revolutionary Party, having proclaimed the idea of revolutionary land seizure and discussing it violently in 1906, did not go to realization of these intentions. Organizational weakness and absence of supervision when repressions became formal traits of the party activity before the revolution. But the members of the party felt peasants' attitudes and sharpness of the struggle correctly. But at the moment of realization of their theory in 1917 they did not recognize performance of “agrarian revolution” by peasants. One of the peculiarities of the party else is weak influence of Ukrainian figures and party seat grounds on taking decisions by central government. Working out party ideology and tactics is compared with other national Russian political parties.*

УДК 94(477) «19» – 058.232.6

Ю.С. Кононенко

кандидат юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

С.В. Корновенко

доктор історичних наук, професор, професор кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

СЕЛЯНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1902 – ? РР.

Статтю присвячено вивченню концепції селянської революції В. Данилова. Зокрема, проаналізовано критерії хронологічних меж та умотивованість хронології концепції селянської революції. Обґрунтовано, що верхньою хронологічною межею селянської революції є 1933 р. Голодомор став апогеєм у нищенні владою селянина-власника. На противагу останньому активно формувався тип селянина-колгоспника (радгоспника). Це був якісно інший, відмінний від попереднього селянин.

Ключові слова: *В. Данилов, селянська революція, селянин-власник, селянин-колгоспник.*

Постановка проблеми. *На початку 1990-х рр. В. Даниловим було розроблено концепцію стосовно селянської революції 1902 – 1922 рр. Її основні положення були оприлюднені Віктором Петровичем у листопаді 1991 р. у Колумбійському університеті, а 15 січня 1992 р. – на вченій раді Інституту російської історії РАН. Зміст ідей, запропонованих В. Даниловим, зводиться до ось чого. «Велика російська революція» (термін В. Данилова) за своєю сутністю була*